

MOČIUTĖ SU KRIENAIŠ, ARBA KAS YRA ESEISTAS?

Pajutau, kad jau galėčiau steigti profesinio orientavimo kabinetą. Patarinėčiau neapsisprendusiems humanitarams. Jau nuodugniai apmaščiau, ką gi reiškia būti filosofu, po to – poetu. Dabar mano dėmesys susitelkia į eseistus. Kas jie tokie? Kaip juos klasifikuoti? Kam jie reikalingi?

Vartau senus laikraščius ir suprantu, kad pavėlavau į traukinį. Eseistai jau seniausiai klasifikuojami. Štai randu 2004 m. kovo 6 d. *Šiaurės Atėnuose* skelbtą Rimos Pociūtės straipsnį apie Giedros Radvilavičiūtės eseistikos rinkinį *Suplanuotos akimirkos*. Pavadinime pasakyta, kad čia yra postfeministinis postmodernizmas („Postfeministinis postmodernizmas, arba Nuo ko susirgai, tuo ir gydykis“). Nieko sau, galvoju, kaip toli pažengta. Jau pasiekta net ne feministinė, o postfeministinė postmodernizmo stadija, o aš dar nesuformulavau koncepcijos, ką gi visa tai gali reikšti. Skubu įsikirsti. Skaitau ir matau, kad tas postfeminizmas kelia lietuvių prozai didelį pavojų. Kritikė, kartkartėmis sutapatindama tekstų naratorę su pačia Radvilavičiūte, išskiria jos stiprų nenorą mėgautis savo populiarumu ir puikiai jaustis užsilipus ant scenos. Feministė, nepatyrusi nei sovietinės, nei vyriškosios seksualinės eksploatacijos, tik didžiutųsi. Ji paleistų vyriškosios publikos dalies link visą kovinių ginklų arsenalą. Įtariu, kad kritikė simpatizuoja feminizmui, nes mėgsta tokius iš grynai vyriškų karinių manevrų ir socialinių įtampų pasaulio atklydusius žodžius: eksploatacija, kovinė prozininkų brigada. Sakyčiau, gėrisi šia falocentristine žodžių ekvilibristika*. Galėtų ir Radvilavičiūtės naratorė pasigėrėti, kaip savotiškai įtaigiai skamba tokios galingos frazės: „Šiandien „gerai“ rašančių moterų rašytojų tekstai intelekto eksploatuojamos gyvenimo vidurio krizės ir Rytų Europai bendros egzistencinės rezignacijos atspindėjimu tapatūs vyrų tekstams.“ Gal pasijustų tvirčiau. Bet kadangi Radvilavičiūtės herojė yra tik, kritikės žodžiais tariant, nevisavertiškumo jausmą sau per tą eksploataciją įsidiegusi postfeministė, jos pasaulio matymo laukas ganėtinai susiaurėja. Ji svajoja, kad nulipusi nuo scenos eis kuo greičiau nusipirkti pamatinių maisto produktų: juodos duonos, sviesto, cukraus, mineralinio vandens ir krienų. Tuos krienus pardavinėjanti kažkokia močiutė. Kuo čia dėta ta močiutė, jei vyksta pasaulinis lyčių mūšis? „Tie krienai, – sako kritikė, – jos (suprask, Radvilavičiūtės) skausmingų vaizdinių desertas“, ir net du sykius rūpestingai užsimena apie pageidautiną psichoterapiją.

Kritikė, mano galva, šiek tiek sudramatina situaciją. Viena eseistė vargu ar gali pakirsti pamatines lietuvių prozos raidos tendencijas. Yra nemenka brigada rašančių vyrų, kurių sukurti herojai „apie tokius niekus“ nelabai galvoja. Jie rašo romanus ir užgriebia globaliau: rašo apie istorines asmenybes – pokario partizanus, jų vadus, geografus, svajojusius perkelti lietuvius į geresnę pasaulio vietą. Močiutė, kukliai pardavinėjanti krienus prie Halės turgaus, tikrai netaps viena populiariausių mūsų prozos personažų. Bent jau tuo aspektu, koku ji yra įdomi eseistės lyrinei herojei: „Kaip kantrus paukštis ji stovi lizdelio, susukto iš krienų, vidury. Sekmadienio popietę su šypsena veide nueina, kai supranta, kad niekas krienų neišpirks.“ Eseistės sukurtas vaizdas kažką byloja. Tačiau kad suprastum ką – reikia gebėti šias vietas šifruoti nenuslopintu solidarumą ir užuojautą užuodžiančiu instinktu. Supratau, kad suradau kriterijų. Pagal jautrumą senutei, nesėkmingai pardavinėjančiai savo krienus, dabar galėsiu atskirti į karingąjį feminizmą linkusias autorės ir šiek tiek vyrais nusivylusias, bet sveikų

* Ekvilibristika – gudrus laviravimas, išsisukinėjimas. (Red.)

instinktų nepraradusias tekstų pasakotojas, suprask, postfeministes, t. y. tas, kurios „dėjo skersą“ ant tokių žodžių kaip „feminizmas“. Pastarosioms paprastai neprireikia psichoterapeutų. Nebent kitame tekste, sugalvojant dar vieną pramanytą istoriją, kaip pas jį ar pas ją apsilankė. Kad prajuokintų ir save, ir skaitytoją. Bet mano kriterijus ima bliūkti, kai prisimenu, kad toks žvilgsnis į pasaulį nebūtinai turi būti moteriškas. Tokias pat senatvės sutrauktas, vos bepaieinančias senutes pastebi lenkų ir prancūzų režisierius Krzysztof Kieślowski (Kšištof Kiešliefskis). Kamera jas seka po vieną, einančias mažais žingsneliais, labai iš lėto. Paskui jos ilgai ir nesėkmingai bando į šiukšlių konteinerį įmesti tuščią butelį. Kodėl jos rūpi ir Kieślowskiui, ir jo veikėjoms? Juk ir jos kartais paskendusios savame skausme, praradusios, kaip filmo *Mėlyna* herojė, ir vyrą, ir dukterį, ir pasitikėjimą savo praeitimi?

Prisimenu dar daugiau. Juk ir vyras eseistas gali, galbūt net netikėtai savo skaitytojams, sukurti lyrinį herojų, jaučiantį nereikšmingą atsitiktinumą – arti esančio seno žmogaus senatvės beviltiškumą. Dažnai kaip pavyzdį nurodau Sigito Pamiškio esė „Apsinuodijęs žemės maistu“ herojaus apmąstymus laukiant taupomojo banko eilėje susimokėti už butą. Iš kur kyla herojaus užuojauta jį stumdančiam ir įkyriai prie jo besiglaustančiam bei už nugaros šnopuojančiam senukui? Iš suvokimo, „kad jam vieniša, jis nebegali kitaip, jam baisu senti vienam“.

Skaitau dar vieno eseisto – Rolando Rastausko knygą *Kitas pasaulis*. Savo nuostabai, esė „Nepakeliama žiemos lengvybė“ taip pat randu senutę, kurią autorius vadina švelniu žodžiu „senikė“. Ją naratorius pamato atsitiktinai apsilankęs bistro. Iš karto sau mintyse įvardija kaip Dievo ir pasaulio užmirštą būtybę, nors, tiesą sakant, toks rafinuotas, pasaulio ir įvairių įžymybių matęs estetas galėjo jos ir nepastebėti. Bet pastebi. Pastebi ir tai, kaip jai prieš pat nosį užsisklendžia autobuso durys, ir suvokia, kad „iš užtrenktų durų ir susidarė visas jos gyvenimas“. Teksto naratorius padaro tipišką judesį, tokį pat kaip Radvilavičiūtės eseistikos herojė, nusprendusi nusipirkti iš Halės senutės krienų. „Gal jums padėti?“ – paklausia priėjęs. Ji judesiu atsako „ne“. Bet jis neatlyžta. „Kur jūsų namučiai namai?“ – stebisi pats, kodėl tęsia šią apklausą.

Ir tada aš staiga suprantu, kad sutikčiau pavadinti eseistą postmodernistu, jeigu sąvokai „postmodernizmas“ taikyčiau tik Richardo Rorty (Ričardo Rorti) knygoje *Atsitiktinumai, ironija, solidarumas* (*Contingency, Irony, Solidarity*) numatytą prasmę. Rorty postmodernistus vadina liberaliaisiais ironikais arba „stipriais poetais“. Kodėl poetais? Todėl, kad jie sugeba pamatyti atsitiktinumą ir nepasislėpti už abstrakčių formulių. Kodėl stipriais? Todėl, kad, Rorty manymu, suvokdami atsitiktinumą, jie tampa pajėgūs atsiverti ir kito žmogaus skausmui, kurį uždengia abstrakčios formulės. Būtent manymas, kad žiaurumas yra blogiausia, ką mes apskritai darome, ir jautrumas kitam, patyrusiam pažeminimą ir žiaurumą, leidžia Rorty apibūdinti solidarumo vertybę. Atpažinti senatvę kaip pažeminimą ir pasaulio tvarkos sukeliama žiaurumą, dabar jau sakau aš pati, pratęsdama Rorty, akivaizdu, gali tiktai „stiprus poetas“ arba „stipri poetė“. Eseistiką, mano galva, tam tikru aspektu būtų galima pavadinti poetine proza.

Parašiusi tai, ką čia dabar parašiau, aš, kaip kokia nesusipratusi ar nuo ilgos eksploatacijos nevisavertiškumo jausmą įgijusi postfeministė, nuvažiavau į turgelį nusipirkti mėlynių, morkų, krapų. Nusiperku, grįžtu prie mašinos, žiūriu: po šalia stovinčius konteinerius krapštosi garbaus amžiaus senutė. Ieško kokių nors vertybių, gal butelių. Prišoku, išberiu jai į delną visas pasilikusias smulkias monetas, iškratau piniginę (paprastai atsiskaitau kortelėmis, daugiau grynųjų neturiu). Senutė įdėmiai mane nužiūri ir nepasitikėdama klausia: ar tikrai viską tvarkingai iš jos iškračiau? O ta piniginė, ar ji man dar reikalinga? Piniginė – dovana. Noriu ją sau pasilikti. Sakau: viskas, ir susikremtu, kodėl mano senutė nėra tokia tauri, kaip kad jas aprašo eseistai. Vis dėlto gyvenime viskas šiek tiek kitaip. Gyvenimas neįspraudžiamas net į „senutės, pardavinėjančios krienus“, formulę. Jei tik bandai ką nors

apibrėžti, viskas staiga kitą akimirką sutrūkinėja. Subyra. Atsitiktinumas nugali bet kokią apibrėžtesnę ištarą. Eseistas gal ir yra žmogus, kantriai nuolatos renkantis žodžius ir iš jų lipdantis sakinius, kad žingsnis po žingsnio galėtų sekti paskui šį kintantį realybės srautą ir jį aprašyti sau vienam būdingu būdu, nelaukdamas dėkingumo nei iš savo apmąstymuose sušildytų senučių, nei iš kritikų. Nebent iš skaitytojo, kuris kažkodėl realybę irgi yra linkęs matyti ne kaip abstrakciją, o kaip nuolatinių atsitiktinumų žaismą. Ir galbūt todėl yra nusiteikęs patirti tą keistą talentingai parašyto eseistinio teksto keliamą pasigėrėjimą, ne tik estetinį jaudulį.

Lietuvos radijo laida *Kultūros savaitė*, 2005 m. rugsėjis

Jūratė Baranova, *Meditacijos: tekstai ir vaizdai*, Vilnius: Tyto alba, 2005, p. 90–94.